

Comentaris sobre el *Manual d'estil* periodístic relatiu a minories ètniques i noves propostes

Xavier Giró

- *El Manual d'estil elaborat pel Col·legi de Periodistes de Catalunya en relació amb les minories ètniques és l'objecte d'anàlisi d'aquest article. A través del comentari a cada recomanació, l'article proporciona una panoràmica sobre quines són i quines haurien de ser les rutines de producció i els criteris emprats pels mitjans de comunicació a l'hora d'informar sobre la immigració. L'autor il·lustra i contextualitza els seus comentaris sobre el Manual amb exemples de casos reals que han sortit als mitjans de comunicació respecte a la immigració.*

Voldria recordar l'objectiu d'aquestes Jornades: discutir la imatge que els mitjans de comunicació ofereixen de la immigració i, a partir d'aquí, ser un preàmbul per a la formulació d'un conjunt de recomanacions adreçades a l'opinió pública i als professionals de la informació.

Ja fa uns anys que el tractament de les minories ètniques, i en particular de la immigració, és una preocupació estesa entre almenys un bon grup d'acadèmics que l'han analitzat des de diferents vessants. I no ha estat menys estesa entre periodistes. Tant és així que des de fa temps la comissió de Periodisme Solidari del Col·legi de Periodistes va elaborar un *Manual d'estil* que, tot desenvolupant parcialment el punt 12 del codi del Col·legi de Periodistes de Catalunya -que es refereix a la discriminació per raons de sexe, raça o creences- ofereix una sèrie de recomanacions antidiscriminatòries i antiracistes, en particular.

Xavier Giró

Professor de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona

Per a qui el coneix, el *Manual d'estil* és i ha estat en els darrers anys un instrument d'un gran valor. No només per les recomanacions que conté, sinó també pels arguments amb què les raona. S'ha difós tant com ha estat possible, però encara li queda territori per estendre-s'hi. Ara també és a la web, encara que com tothom sap, això no serveix de gaire si els navegants no s'aventuren per aquelles aigües.

En la seva curta vida, ha rebut crítiques i elogis, i penso que aquestes Jornades no només són una excel·lent oportunitat per repensar alguns aspectes del *Manual*, sinó que seria absurd obviar-ne l'existència i començar aparentment des de zero a parlar del tractament informatiu de la immigració.

Per tant, no els estranyarà que encara que pugui semblar que començo la casa per la teulada (és a dir, per l'objectiu final de les Jornades), comenci per l'esmentat *Manual*.

Em proposo, a continuació, comentar i discutir algunes de les recomanacions d'aquest *Manual d'estil*, em referiré a unes més que d'altres, i em proposo d'exemplificar-ho tant com pugui. També miraré d'ampliar-les tant com em sigui possible, discutir el seu encaix en la feina quotidiana dels i les periodistes, parant una certa atenció particular als mitjans audiovisuals; reformular-les si fos necessari, afegir altres recomanacions adreçades a l'opinió pública, a les empreses periodístiques i, eventualment, al legislador.

El *Manual d'estil* consta de 6 recomanacions bàsiques:

1 No s'ha d'incloure el grup ètnic, el color de la pell, el país d'origen, la religió o la cultura si no és estrictament necessari per a la comprensió global de la notícia.

La reflexió és el millor antídote per tal de no reproduir aquests esquemes.

2 Cal evitar les generalitzacions, els maniqueïsmes i la simplificació de les informacions. Els residents estrangers no comunitaris són tan poc homogenis com els autòctons. La millor manera de fer-ho és consultar les persones

interessades per saber com desitgen ser anomenades, com a individus o com a col·lectius.

3 No s'han de potenciar les informacions negatives ni les sensacionalistes. Cal evitar crear inútilment conflictes i dramatitzar-los. S'ha de potenciar la recerca de notícies positives.

4 Equanimitat en les fonts d'informació. Cal contrastar les institucionals i s'han de potenciar les pròpies de les minories ètniques i tenir especial cura en les informacions referides als països d'origen. Publicar les rectificacions com a elements habituals de qualitat del mitjà informatiu.

5 Responsabilització dels professionals. La importància de la ubicació física de la informació. "L'efecte dominó". Utilització del material gràfic.

6 Militància periodística: cap a una multiinterculturalitat enriquidora per a tots. La potenciació de les informacions en positiu.

Comencem per la primera recomanació

"No s'ha d'incloure el grup ètnic, el color de la pell, el país d'origen, la religió o la cultura si no és estrictament necessari per a la comprensió global de la notícia..

La reflexió és el millor antídote per tal de no reproduir aquests esquemes"

Els autors del *Manual d'estil* ja posaven en relleu que en moltes ocasions aquestes dades no eren rellevants per a la comprensió de la notícia, però que en un afany per donar tots els elements a l'abast s'hi introduïen. També assenyalaven, entre altres coses, que la inclusió té a veure amb la formació d'arquetips positius i negatius, i en conseqüència, té un efecte sobre la imatge que les persones no pertanyents a minories ètniques es formen sobre tots els altres, és a dir, sobre els grups als quals no pertanyen. De forma implícita -suposo que ja tots ho tenim present- fan referència al racisme i a la discriminació.

La recomanació d'aquest punt -com també la d'altres- ha estat en ocasions qualificada de 'políticament correcta', però secundària. Però crec que hi ha raons de pes per discrepar de l'objecció.

Racisme modern

La seva rellevància és encara més palesa si ens aturem a

considerar què és el racisme modern. Coincideixo amb aquells que el defineixen com un sistema complex de desigualtat social, legitimat per un determinat conjunt de creences. No ja la creença en la superioritat d'unes suposades 'races' -un concepte acientífic-, sinó del nou racisme que podem entendre com una forma de coneixement compartit. Podem dir que hi ha racisme en alguna forma de coneixement quan:

[Construcció]. Existeix la construcció d'una raça, és a dir, quan (a) algunes característiques corporals són preses com a indicador d'un grup humà i se les associa amb formes de comportament o, -i això també porta a la construcció d'una raça- (b) quan certes qualitats socials d'algunes persones són preses com a distintives d'un grup humà i els són atribuïdes com si fossin naturals. El que és determinant és la naturalització de les característiques o qualitats.

[Valoració]. La raça així construïda, en comparació amb la pròpia, és valorada negativament.

[Reforçament]. Les valoracions efectuades estan d'acord amb el discurs dominant, el reforcen, el solidifiquen i eventualment li confereixen plens poders. (Jäger, M. 1999)

La desqualificació del terme *raça* entre les persones cultes pot comportar la no-utilització del terme *raça* i la seva substitució pel terme *ètnia* i, en conseqüència, podríem parlar d'etnicisme. Però es tracta de la mateixa lògica (Van Dijk 2001).

Discursos entrecreuat

El conjunt de creences que legitimen el racisme es troben en el discurs i es transmeten a través d'ell. Podem tenir diverses apreciacions sobre el grau d'arrelament del racisme com a forma de coneixement a Catalunya, als Països Catalans o a Espanya i, fins i tot, podem discrepar sobre si el discurs dominant és o no racista, però estarem d'acord que existeix un o diversos corrents d'ideologia racista que justifiquen i legitimen pràctiques socials discriminatòries.

El discurs, entès com a flux de coneixement a través del temps (Jäger, S. 1999), està compost de diversos nivells (quotidià, educatiu, dels *media*, acadèmic, etc.) i de diversos corrents i línies de desplegament -que també podem anomenar discursos-, per exemple, el discurs racista, el discurs sobre la immigració, el discurs sobre el món laboral,

el discurs sobre la delinqüència, etc. Aquestes línies s'entrecreuen i de vegades es reforcen. Per exemple, com han demostrat diverses investigacions, particularment a Alemanya, quan el discurs sobre la immigració s'entrecreu amb el discurs sobre la delinqüència, és a dir, quan es parla de delictes comesos per immigrants, es veu reforçat el discurs racista, perquè construeix 'la delinqüència dels estrangers' i suggereix que els estrangers tenen més afinitat amb la delinqüència.

Justament, per al cas dels delictes comesos per immigrants, és especialment adequada, doncs, la recomanació que ens ocupa i posa el periodista davant un dilema: Com no contribuir al reforçament del discurs racista o, si es vol, dels corrents racistes del discurs -pel fet de dir, per exemple, que un atracador és marroquí- sense alhora faltar a la veritat o deixar de donar tota la informació disponible?

De fet, el problema és com evitar la contribució al discurs racista, sense abandonar els models explicatius dels fets, particularment, l'explicació de la motivació del delicte i de les raons que han portat a la comissió del delicte. Tots els elements de la informació que es facilita formen un conjunt que normalment es complementa o, millor dit, al qual el lector busca una coherència per poder formar-se una representació mental dels fets. Així, ja en la descripció de l'autor es poden insinuar o trobar indicis de les raons que l'han portat a cometre el delicte. Si, doncs, en la descripció s'hi inclouen elements constructors de *raça* o *ètnia* en el sentit abans al·ludit, s'insinua que, almenys parcialment, aquests estan a l'arrel de la comissió del delicte. Dic parcialment perquè de vegades en les informacions hi pot haver explicacions dels perquè del delicte. I en aquest cas, l'atorgament de responsabilitat al tret ètnic és compartit, parcial. Però, quan no n'hi ha d'altre, és gairebé total. Particularment perquè es creua amb el discurs racista preexistent.

No passaria el mateix si la descripció s'atengués a detalls no valorats de forma particular com per exemple portar una camisa negra o blanca o ser un home i portar el cabell llarg o curt, com va ser en el seu moment, i en part ho és encara sota nous paràmetres.

Les investigacions, per exemple, realitzades a Alemanya sobre el tema també mostren que gairebé mai la inclusió de trets ètnics ajuda a la comprensió dels fets, més aviat la distorsiona.

Políticament correcte

Certament, no s'ha de ser 'políticament correcte' perquè sí, ni seguir aquestes pautes estrictament i cegament. Però, sobretot, no perquè no siguin útils, sinó perquè l'important és la seva lògica i aquesta encara arriba més enllà de la nomenclatura del "*grup ètnic, el color de la pell, el país d'origen, la religió o la cultura*". De fet, es pot indicar una adscripció ètnica només donant el nom del o de la inculpada (per exemple, 'Driss X') o fent alguna referència a la vestimenta, o a si parla bé el català o el castellà, o etc. El resultat és el mateix.

Es tracta de veure com també les informacions sobre delictes comesos per immigrants poden reduir o neutralitzar el racisme preexistent. No es tracta de ser políticament correcte en abstracte, ni de disculpar o amagar delictes només perquè han estat comesos per immigrants. No es tracta de xenofília, ni de representar els immigrants com si no tinguessin defecte de cap mena. Ni tampoc de silenciar successos (entre altres coses perquè sempre acaben sortint i intentar silenciar-los deixaria el camí obert als discursos criminalitzadors), sinó de descarregar de racisme el discurs sobre la immigració.

A llocs amb més experiències d'aquesta mena, i torno a Alemanya, la impregnació racista del discurs sobre la immigració i la delinqüència ha arribat a un punt que termes que aparentment no indiquen *ètnicitat* han acabat per adquirir-la tantes vegades que han estat explícitament associats a una ètnia. Per exemple, si algú parla de banda de lladres de cotxes, s'associa amb polonesos; o de *drogendealer* amb albanesos. A falta d'un estudi particular en el nostre cas, no sé si seria gaire agosarat dir que quan algú sent o llegeix 'narcotraficant' pensa gairebé automàticament en colombians.

Reflexió, temps i recursos

Tornant al text del *Manual*, els i la redactora diuen en aquest punt que "*la reflexió és el millor antídote per tal de no reproduir aquests esquemes*", en relació amb la tendència a destacar aspectes ètnics, en el sentit global compartit per tots els aspectes esmentats, tot i que no sigui estrictament necessari.

Penso que tenen raó. El problema és que els periodistes, i particularment a ràdio i televisió, normalment no tenen temps per reflexionar; ni temps per contrastar, triar o polir

les informacions policíiques sobre delinqüència; ni la formació adequada, especialitzada per trobar i donar, per exemple, alternatives satisfactòries als perquè *etnicistes* de delictes o d'altres fets noticiables que sovint apareixen lligats a la religió, als costums o als hàbits d'una ètnia quan són només particulars d'algunes persones.

Hi ha casos, tret dels al·ludits sobre delinqüència, que fan palesa les dificultats d'aplicar aquesta recomanació. Per exemple, (i la formulació que faré ja va carregada o descarregada de significats), els casos de tallers clandestins de sobreexplotació al voltant dels quals es veuen persones amb trets asiàtics (i més si hi ha imatges); o d'informacions sobre discriminació femenina relacionada - encertadament o no- sovint amb diferències culturals, o dades estadístiques ofertes per institucions de seguretat ciutadana.

No n'hem de parlar, d'això? Hem de deixar de donar aquestes informacions perquè poden tenir efectes racistes o xenòfobs? Crec que no. Però tant o més important que el no és com ho fem. I per a això cal temps i preparació.

No és difícil constatar que la manca de temps i de preparació no ve imposada per la rutina productiva, sinó per la manca de recursos. El mateix és aplicable a les possibilitats d'especialització. Deixo aquí momentàniament aquesta reflexió, perquè prefereixo tornar-hi més endavant després de considerar altres punts del *Manual*.

Vegem la segona recomanació

Cal evitar les generalitzacions, els maniqueïsmes i la simplificació de les informacions. Els residents estrangers no comunitaris són tan poc homogènis com els autòctons.

Els manuals de periodisme televisiu nord-americà, dels quals tantes pràctiques emulem, contenen una màxima: *simplify and clarify*. Es fa difícil imaginar com es pot combatre el que gairebé és una premissa del treball periodístic en TV -i també a la ràdio- sense qüestionar el model mateix de periodisme que s'hi exerceix. Sovint, molt sovint, s'accepta no només implícitament, sinó també explícitament que en aquests dos mitjans no hi ha temps ni per a la reflexió ni per a gaires detalls. En una cadena de televisió, s'ha arribat a admetre que les informacions sobre l'ablació emeses estaven mancades de context. En una

altra cadena, les queixes per l'absència de context van ser 'excusades' per falta de temps.

Val la pena fer notar, abans de seguir amb la crítica, que la problemàtica dels informatius diaris és diferent a la d'alguns setmanals. Normalment, els setmanals disposen de més temps de preparació i d'emissió, i de vegades, fins i tot, de més dotació. No deixen de ser, però, programes esporàdics sobre immigració i de menor impacte social que els informatius diaris.

En els informatius diaris de televisió o ràdio, la curta durada dels vídeos -entre 45 i 75 segons- o els escassos minuts de les peces radiofòniques, no deixen marge per a res que no sigui simple i clar.

Desànim, cinisme, conformisme

En qualsevol cas, l'acceptació, explícita o implícita, d'un periodisme diari mal fet, potser no és un acte de cinisme, però sí un símptoma d'un cert desànim, quan no de conformisme claudicant o d'una certa irresponsabilitat.

És una postura que em recorda un estudi -no diré ara aquí de qui- que vaig llegir no fa gaire sobre la cobertura dels fets del 12 d'octubre de l'any 1999. L'autor deia:

"Responent, doncs, a la pregunta que se'ns feia inicialment de si hi havia indicis de negligència per part dels periodistes i els diaris i si, en definitiva, s'havien vulnerat determinats punts del Codi deontològic, hem de concloure que, la manera com la premsa ha tractat els esdeveniments del barri de Sants no és precisament un cas atípic. Efectivament, es podria afirmar que hi ha una sèrie de punts del Codi deontològic que es poden trobar vulnerats, però, aquesta conclusió, per si sola no té pes, cal comparar-la amb el tractament d'altres notícies semblants. En fer-ho, ens adonem que cada dia i en cada diari i en notícies diferents es poden observar, en un lloc o altre, indicis que vulneren el Codi deontològic. En aquest sentit recorda les inspeccions d'Hisenda: sempre troben alguna cosa que es podria fer millor; o els requisits per a l'obertura d'un local comercial: que sempre queda alguna cosa per a fer".

Tota una conclusió edificant.

Bones intencions i estereotips

Afortunadament, sembla que estem força lluny de

simplificacions tòpiques i negatives com 'els moros són bruts', o 'els xinesos són mafiosos'. Uns estudis fets per encàrrec precisament del CAC sobre la imatge de les minories a la televisió (E3/1999) han pogut constatar *"que existeix una real preocupació en totes les cadenes per eliminar amb exquisidesa qualsevol rastre de llenguatge que pogués semblar xenòfob; que moltes produccions i molts programes expressen aquesta preocupació i tenen una alta qualitat, i això és encara més patent en les produccions pròpies de les televisions analitzades; s'ha constatat que es realitza un seriós esforç per presentar una visió positiva dels valors culturals i humans d'aquestes minories"*.

Els mateixos estudis, però, constataven també que:

"El discurs televisiu referent a les minories ètniques tendeix a reproduir una sèrie d'estereotips basats en l'etnocentrisme i en un cert paternalisme."

"Les realitats presentades, en general, fan referència a situacions dramàtiques però no expliquen dades econòmiques o culturals, excepte per accentuar el dramatisme o l'exotisme. Així mateix, les ètnies apareixen a les televisions com a ètnies diferenciades, per parlar exclusivament de problemes que es podrien considerar ètnics."

És cert també que la presència de les minories no s'ha normalitzat informativament i que no se'n parla quan es parla de "literatura, urbanisme o medi ambient, tot i que, a casa nostra, també hi ha llicenciats universitaris gitanos [els estudis inclouen també el cas d'aquesta minoria], magrebins o negroafricans". Però, sense disculpar que no es parli dels casos normalitzats, la situació de les minories, particularment de les immigrants, tampoc no està socialment i políticament normalitzada.

Els estudis encarregats pel CAC coincideixen amb l'estimació dels autors del *Manual*, segons la qual persisteix una certa tendència a etnificar la realitat social. Ara bé, això no reflecteix només un aspecte negatiu. És cert que els diversos col·lectius d'immigrants són tan diversos com la societat de rebuda i, per tant, algunes generalitzacions en alguns contextos són simplificadores en excés i, consegüentment, deformatives i desinformatives. De fet, aquesta societat de rebuda ja té incorporats diversos sectors

d'immigració que *de facto* la fan més diversa.

Però això no ens ha de portar a evitar sistemàticament les denominacions col·lectives. Per què? Doncs, perquè hi ha contextos en què tots els individus d'un grup minoritari són susceptibles de patir discriminació pel fet de pertànyer-hi. I llavors serà pertinent utilitzar el terme col·lectiu. És el cas dels marroquins a Ca n'Anglada o dels de les comunitats a qui se'ls posen impediments per construir una mesquita.

És veritat que sovint les informacions en què apareixen els immigrants són relatives a conflictes. Però no podem deixar de parlar dels conflictes. Són els motors del canvi. Una altra cosa és com en parlem, d'això ens n'ocuparem més endavant. Pel que fa a aquest apartat, l'important és identificar amb precisió els actors i a vegades un dels actors és un dels col·lectius tractats.

A vegades és clar qui és l'agressor i qui és l'agredit. Si la o les persones agredides ho han estat en funció de la pertinença a un grup diferent a la majoria, la generalització és pertinent. En aquests casos, el perill de la generalització només existeix quan l'agressió ha estat independent de la seva pertinença a un col·lectiu [la qual cosa, és cert, no sempre és fàcil de dilucidar].

Ja que hem entrat en la identificació dels actors, encara que aparentment surti del tema cal esmentar com va ser descrita la part agressora en la Cobertura dels atacs racistes a Ca n'Anglada (estiu de 1999). Hi va haver diaris, televisions i ràdios que van identificar com a agressors 'el barri de Ca n'Anglada' o 'els veïns de Ca n'Anglada'.

En primer lloc, de veïns ho eren tant els agressors com els agredits. En segon lloc, no tots els veïns (tret dels d'origen estranger) van ser agressors. La generalització que suposa identificar tot el barri o tots els veïns d'origen no marroquí com a agressors, a part de ser falsa, no contribueix precisament a resoldre ni reduir el conflicte. Sobre això també hi tornarem més endavant.

Hi ha un altre aspecte en relació amb les generalitzacions que tan sols voldria esmentar, malgrat que obre tot un escenari propi que desborda aquesta ponència. No només els immigrants són diversos, sinó que dins d'un mateix grup hi ha una 'petita' diferència que sovint queda amagada per l'ús del masculí plural com a plural genèric. La problemàtica social de les dones immigrants hauria de ser, i crec que comença a ser-ho, motiu d'atenció per als *media*.

El que he dit fins ara en aquest apartat no entra en

contradicció amb la recomanació del *Manual* quan proposa de preguntar a les persones implicades com desitgen ser anomenades, tant individualment com col·lectivament, però sí que hi introdueix una matisació. A saber, de forma particular en els casos de conflictes, la responsabilitat de descriure amb precisió els actors -agressors i agredits-correspon a la feina periodística. Els actors, uns i altres, tindran interès a autodescriure's de la forma que més els beneficiï i per això mateix la decisió periodística ha de ser independent (que no necessàriament imparcial).

Una qüestió crucial, que explica alguns dels símptomes anteriors de desànim, apareix quan l'animat/da reporter demana una setmana o quinze dies que li són necessaris per fer un reportatge en profunditat, per fugir de la simplicitat i la generalització, i la resposta és persistentment negativa. De nou, la qüestió dels recursos.

Passem a la tercera recomanació

No s'han de potenciar les informacions negatives ni les sensacionalistes. Cal evitar crear inútilment conflictes i dramatitzar-los. S'ha de potenciar la recerca de notícies positives.

La primera frase i la tercera són prou explícites: no s'han de potenciar les informacions negatives ni les sensacionalistes i s'ha de potenciar la recerca de notícies positives. La qüestió que així es planteja és per què els mitjans de comunicació, en general, en potencien unes i no unes altres, i no només en el discurs sobre la immigració o les minories en general, sinó amb tota mena de temes.

De fet, constatar que és habitual correspon a la mena de comentari que segueix a múltiples retrets que es fan als *media* en relació amb la cobertura de camps molts diversos. Potser, doncs, que comencem a pensar com remodelar, reconduir, o potser invertir en alguns camps aquesta mena de lògica negativista tan implícitament acceptada. Però abans, seguim amb el comentari de la tercera recomanació.

La resposta a per què els mitjans sovint potencien les informacions negatives i sensacionalistes i no les positives no és simple ni única. La predilecció per aquest tipus d'informacions respon de forma combinada a diversos elements, que varien en funció de la temàtica. Per exemple, en el cas de la política hi ha una coincidència en línies generals amb un tractament negatiu, tret de la fàcil

publicació o emissió de notícies positives sobre el poder polític més afí a la direcció del mitjà de comunicació. Cosa tan comuna, altrament, que ja no sorprèn a ningú.

La lògica dels costos i els beneficis

Com que la casuística és àmplia i no és el moment d'esgotar-la, voldria només com a exemple assenyalar que el tractament informatiu dels accidents de cotxes és una mostra de la lògica comuna que redunda amb insistència en molts altres casos. I, que si més no opera com un filtre per decidir quins temes es cobreixen i quins no. Quina explicació hi ha perquè, contínuament, les televisions ofereixin informacions sobre accidents de carretera? Són extremadament econòmics i reuneixen els elements considerats essencials en televisió (tenen imatges espectaculars, sorprenents, amb un gran rendiment emocional).

Cobrir un accident -superficialment, clar- és la cosa més senzilla i barata de fer. No cal cap preparació específica, si no es tracta d'una veritable catàstrofe, perquè la superficialitat del que ocorre omple l'espai i el temps necessaris per fer un vídeo d'un informatiu. Què ha passat? L'accident, les imatges. Qui ha estat? Els morts. On ha estat? On sigui. Quan? Si fa poc, millor. Com ha estat? Aquest cap aquí, aquell cap allà. I el perquè? Si hi ha sort es pot especular, i si no vés a saber.

L'espectacularitat destaca per ella mateixa, i els fets negatius també. A més, i aquí torna a fer aparició l'economia, ambdues característiques tenen gairebé sempre assegurats alts índexs d'audiència i això significa més ingressos.

Paradigma crític

Des d'un punt de vista crític, els mitjans de comunicació de masses es preocupen més pel que no rutlla que pel que rutlla i és força d'esperar que així sigui en relació amb qui ocupa els llocs de poder. Respon a una concepció progressista dels mitjans de comunicació -control del poder, de les seves promeses, de la seva eficiència, del servei als ciutadans, etc.- que, això no obstant, si es queda aquí, perd de vista la responsabilitat dels mitjans com a productors de discurs i, per tant, coconstructors de la representació mental de la realitat i, consegüentment a través d'aquesta funció, com a codeterminadors de les accions que la transformen, per tant, també en cotransformadors. De fet, el discurs és

part i alhora eina de transformació de la realitat.

El paradigma crític ja fa temps que s'ha ampliat amb aquesta nova concepció tant en el món acadèmic com en força sectors professionals, però no està encara prou estès. D'altra banda, la lògica econòmica de les empreses privades o públiques s'hi contraposa. No tant segurament pel que fa a les idees expressades públicament pels seus caps, però sí a l'hora de passar a invertir els recursos necessaris per treballar amb una altra lògica.

Perills d'una altra lògica

L'esforç per trobar i difondre notícies positives i no potenciar-ne de negatives al meu entendre comporta, com a contrapartida, el perill de caure en un cert paternalisme. Vegem-ne dos exemples.

Cas a) Es pot fer notícia de la troballa i el retorn al propietari d'una cartera amb dos milions de pessetes. I es pot dir, o no, i en graus diversos d'èmfasi, que qui la va trobar i la va tornar era una persona marroquina.

Cas b) Es podia o no informar de com funcionaven les cues de regularització. De com unes quantes persones ocupaven els primers llocs i els venien per sumes considerables de diners.

Per al primer cas, el dels dos milions, convindrem que si es presenta -amb tota la bona intenció del món, si es vol- com a notícia que 'un' marroquí ha trobat i ha tornat la cartera, permet, primer, una lectura paternalista i, segon, una lectura racista: és notícia perquè és l'excepció.

En el segon cas, com informar de la 'mafia' integrada també per immigrants que s'aprofiten immoralment dels altres muntant aquell negoci? Informar d'això pot contribuir a acabar amb l'abús i també pot contribuir a fomentar una imatge negativa dels sol·licitants de la regularització.

Totes dues informacions s'han de poder donar, però de tal manera que si no es té cura de com es fa, de què es tria com a element noticiable, de què es posa en primer pla i què en segon pla, el resultat pot ser desastrós. Per fer-ho de forma no discriminatòria, no racista, cal preparació i temps. Vostès em sabran dir si aquest dos béns són o no escassos en l'economia política dels mitjans de comunicació.

No tot és desastrós, ni molt menys. Hi ha nombrosos exemples d'informacions fetes, per entendre'ns, en conso-

nància amb el que recomana el *Manual*. Per exemple, en els reportatges sobre educació i immigració. N'hi ha molts d'altres, per descomptat. Em voldria, però, aturar només un moment en un tipus diferent i particular. En aquelles informacions que expliquen que Europa necessita tants milers d'immigrants, o que les pensions o la seguretat social no aguantaran si no s'incorporen 'x' milers o milions d'immigrants a Europa.

És positiu l'esforç que pot subjaure en aquest tipus de peces informatives per oferir una imatge positiva de la immigració. No obstant això, s'ha de vigilar, subministrant el context adequat, que el producte resultant no comporti una visió utilitarista de la immigració: és bona mentre en traiem profit!

Conflictes, sí

També guiats per la voluntat de normalització, els autors del *Manual* diuen que cal evitar crear inútilment conflictes i dramatitzar-los. Hi estic d'acord. Ara bé, aquesta recomanació convergeix -no és que coincideixi, sinó que convergeix- amb els resultats de diversos estudis sobre el tractament de les minories i també amb la queixa expressada nombroses vegades per representants d'immigrants o d'organitzacions solidàries, en el sentit que gairebé només es parla d'immigrants quan es tracta de conflictes. Crec que també força periodistes hi estan d'acord.

Convergeixen, però són diferents. Si no les distingim podríem estar temptats a amagar o minimitzar conflictes existents. Sobre que no és necessari crear conflictes i dramatitzar-los no hi ha disputa. Sobre l'altra qüestió potser sí.

De conflictes, n'hi ha i molts. Des de la Llei d'estrangeria fins als sous que reben els immigrants passant per tota una varietat de situacions de discriminació. Tant de bo no hi haguessin motius perquè s'obris un conflicte. Però mentre hi hagi motius, hi haurà conflictes i es manifestaran com a tal. Si no ho fan, pitjor, un dia explotarà la caixa dels trons i ningú sabrà d'on els ha vingut. És més, si les persones preocupades per un periodisme no discriminatori no se n'ocupen, deixarem el camí lliure perquè ho facin altres, amb tots els riscos que això comporta.

Com els tractem

Un cop acceptat que hem de tractar els conflictes i les seves arrels, el problema resideix en com ho fem. Les qüestions crucials són:

- Com descrivim els actors? Quins actors són principals, quins secundaris? Quins actius? Quins passius?
- Com descrivim el problema? Està correctament analitzat?
- Com es descriuen les seves accions? Se n'ometen?
- Quines fonts fem servir? Qui citem? Com presentem les cites?

Sobre cada un d'aquests punts es podria desenvolupar un nou comentari, però em constrenyeré aquí a fer unes consideracions generals i després, al fil del darrer punt -les fonts- faré una recomanació.

Primer, la consideració general. Quan els actors d'un conflicte en parlen, segueixen el que Van Dijk anomena 'quadrat ideològic', és a dir:

- Emfasitzen les qualitats positives pròpies, els èxits, les seves accions, i les dels seus aliats.
- Mitiguen -i si poden silencien- les qualitats positives dels contrincants, de les seves accions i de les dels seus aliats.
- Mitiguen -i si poden silencien- les qualitats negatives pròpies, els fracassos, les derrotes, les seves accions negatives i les dels seus aliats.
- Emfasitzen les qualitats negatives dels contrincants, els fracassos, les derrotes, les accions negatives d'aquests i dels aliats d'aquests.

En vista de com l'estratègia comunicativa dels actors impregna el seu discurs sobre els diferents aspectes del conflicte, s'han de disparar totes les alarmes periodístiques per evitar que el discurs periodístic, que necessàriament ha de tractar amb els actors, es converteixi en un instrument de reproducció i reforçament de la discriminació i del racisme.

Les alarmes afecten múltiples nivells, com per exemple, les tries lèxiques [és el cas de la coneguda inconveniència d'usar el terme 'il·legal'], l'argumentació, l'estilística, etc. D'aquí que els autors del Manual cloguin aquesta recomanació dient:

"Cal desterrar termes que ens hem acostumat a veure habitualment en els mitjans de comunicació. Relacionar directament termes com invasió, brot, allau o grans onades amb grups o individus immigrants, perjudica sensiblement la imatge social dels residents estrangers no comunitaris.

"

Un altre dels nivells d'alarma és el de les fonts d'informació.

La quarta recomanació

Equanimitat en les fonts d'informació. Cal contrastar les fonts institucionals i s'han de potenciar les pròpies de les minories ètniques i tenir especial cura en les informacions referides als països d'origen. Publicar les rectificacions com a elements habituals de qualitat del mitjà informatiu.

Pel que s'acaba d'argumentar sobre la conducta dels actors en els conflictes, especialment si tenim en compte que alguns disposen de poder i altres no, resulta inapel·lable la recomanació d'equanimitat en les fonts.

El *Manual* afirma, en l'argumentació d'aquest punt, que les fonts més consultades quan es cobreix una informació relativa a una minoria ètnica o a un col·lectiu d'immigrants són, per aquest ordre: ministeris, experts en immigració, serveis socials, ONG, forces de seguretat, ajuntaments, etc.

La primera pregunta és, encara és així? Ha empitjorat? Ha millorat? Els testimonis que jo he recollit són de dos tipus. Per una part, en relació amb la cobertura dels desallotjaments que van començar a plaça Catalunya, la jerarquia de fonts continua sent més o menys igual, amb una clara seqüència de l'ordre de prioritats: primerament, la Delegació del Govern, després la Generalitat i, en tercer lloc, l'Ajuntament. Curiosament, de les tres institucions la més propera als immigrants és la tercera, ho dic, si cal matisar-ho, tant en negatiu com en positiu.

Per altra part, les estimacions sobre les dificultats d'accés a portaveus, interlocutors o representants dels col·lectius d'immigrants oscil·len entre qui no percep una especial dificultat, en general, però sobretot en programes no diaris, i qui justament nota les dificultats d'accés i de relació quan es tracta sobretot de programes diaris.

D'entrada, els periodistes no es veuen especialment empesos a obtenir fonts adequades si aquestes no són valorades a les redaccions de TV. La feina quotidiana empeny a fer vídeos més que no a fer-los de qualitat informativa. Vídeos àgils, d'impacte i curts.

Raons no unívokes

De tota manera, les explicacions d'aquestes dificultats tampoc són unívokes. Oscil·len des de les raonables prevencions de qui està acostumat que només li truquin quan hi ha disputes, fins a les diferents maneres d'entendre

l'autoorganització i les necessitats particulars de la lògica operativa dels mitjans. En part, els mitjans han aconseguit, amb la seva dinàmica, imposar ritmes i formes de ser a la vida política ordinària (rodes de premsa, declaracions pensades per als talls de veu dels vídeos, inauguracions per aconseguir un minut de propaganda sense pagar, etc.). No ha d'estranyar que col·lectius relativament nous en aquesta societat, amb costums relacionals potser diferents, es resisteixin a les pautes habituals.

Cal trobar, per tant, un marc d'intercanvi permanent entre els col·lectius d'immigrants i els periodistes per aconseguir unes relacions fluïdes a través d'un aprenentatge mutu. La presència d'especialistes en les redaccions o l'especialització de reporters facilitaria la relació i la comprensió dels problemes abans assenyalats.

Iniciatives europees

Ara bé, les dificultats de dedicar-hi especialistes o d'invertir temps en més formació ha portat, tant en el cas alemany com en les recomanacions elaborades per la Unió Europea de Radiodifusió (Broadcasting), a suggerir que s'incorporin periodistes de les minories a les redaccions. No perquè se n'ocupin en exclusiva, sinó perquè a més d'ocupar-se'n quan els pertocqués, com s'ha comprovat, la seva presència contribuiria a una feina de més qualitat informativa del conjunt de la redacció en aquesta matèria.

Les iniciatives han estat diverses i des de fa temps. De fet, ja des del 1988, el Parlament europeu va aprovar una recomanació perquè representants d'organitzacions d'immigrants i grups minoritaris fossin inclosos en els consells d'administració dels mitjans de comunicació públics. En un altre cas, per exemple, els participants en un simposi organitzat pel Consell d'Europa i el Ministeri de Benestar holandès el 1988, ja van suggerir que en l'adjudicació de fons dels governs als mitjans de comunicació públics fos obligatori subvencionar els canals que tinguessin una política de reclutament, de formació inicial i continuada per a periodistes i programadors d'origen immigrant. La recomanació és antiga, però no ho era fins ara la urgència d'aplicar-la aquí.

Contrastar

De la necessitat de contrastar la informació sembla increïble que calgui fer un comentari, però encara ressona en el meu

cap un presentador de televisió que va donar entrada a un vídeo tot dient: "Les costes andaluses van rebre ahir l'allau més gran mai registrada de pasteres carregades d'immigrants", sense dir d'on ho havia tret, qui avaluava les dades ni justificar per què utilitzava el terme 'allau'.

Tant aquesta informació com aquelles alarmistes que van precedir la reforma de la Llei d'estrangeria sovintejaven en el conjunt dels mitjans, tret d'alguna honorable excepció, colades de la forma més espectacular. *Onada, allau, invasió, desbordament dels serveis*, van ser termes repetits que van contribuir a formar una imatge dels 'altres' amenaçadora en contraposició a uns amenaçats 'nosaltres'.

Sobre la informació del país d'origen, només apuntaré la gran ignorància que encara tenim sobre ells, les seves cultures i, per tant, sobre els seus emigrants, els nostres immigrants. En particular, els tòpics i les generalitzacions gratuïtes sobre l'islam o els països musulmans són, primerament, la base per aixecar encara més la mirada de superioritat d'Occident cap a l'Orient o el Sud més proper. Però també són el pont per projectar les sospites de l'anomenat 'extremisme islàmic' sobre milers d'immigrants i preparar així el terreny de la xenofòbia.

Ens hauríem de preguntar quina ha estat i és la tendència en els mitjans de comunicació des dels atemptats a Nova York i Washington.

I per acabar amb aquest punt sobre rectificacions a les cadenes de televisió, el dia que n'hi hagi serà una fita històrica. Els mitjans de comunicació són esclaus de la seva credibilitat i, ara com ara, rectificar, en lloc d'augmentar-la, l'erosiona, o almenys és com es percep en línies generals. I en part, és cert. Només quan el cost en credibilitat per no fer la rectificació sigui més gran que el cost per haver-la fet canviarà la percepció dels responsables dels *media*. Aquí entra el paper de la societat civil, inclòs el de les universitats.

La cinquena recomanació

Responsabilització dels professionals. La importància de la ubicació física de la informació. "L'efecte dominó". Utilització del material gràfic.

Com diuen els autors del *Manual d'estil*, el context en què s'ubiquen les informacions determina, en part, la càrrega

positiva o negativa que prendrà la seva lectura. De forma similar, la posició en l'escaleta -la seqüenciació dels vídeos o cintes en un informatiu de televisió o ràdio- pot influir en la recepció de la notícia. Per exemple, si les notícies sobre immigració sempre figuren al costat dels successos, atracaments i desgràcies diverses, llavors pateixen el que es coneix com 'efecte dominó', ja que queden contaminades per la càrrega negativa del seu entorn. Un fenomen paral·lel succeeix en el cas de la premsa escrita.

Els editors, caps d'àrea o de secció o de tancament solen ser els responsables de la ubicació de les informacions i, per tant, aquesta recomanació va dirigida sobretot a aquestes persones.

La secció de societat

Ara bé, em sembla que les redaccions ja pateixen un handicap estructural que es projecta sobre la immigració com ho fa sobre altres temes de les habitualment anomenades seccions de societat. No fa gaire, una periodista em deia que la informació sobre la immigració competeix en l'espai amb la informació sobre les classes baixes de la societat, i hi podríem afegir amb tota la resta de temes d'aquest calaix de sastre que es diu 'Societat'.

No només això. A la falta d'especialistes en immigració s'hi afegeix en alguns casos que les persones que s'hi assignen són les encarregades de successos, la crònica judicial o policíaca o temàtiques d'aquesta mena. No vull que dir que com a periodistes no estiguin capacitats per fer-ho, sinó que no és una bona base de partida 'judicialitzar' la informació sobre els immigrants o tampoc és gaire bona idea que qui ha de treballar contínuament amb fonts policíiques, i per tant, ha de vigilar molt que no se l'acomodi pel que publica, també hagi d'ocupar-se de la immigració, que precisament no té gaires bones relacions amb la policia.

No es tracta només de les redaccions. Alguns governs prefereixen que la qüestió de la immigració depengui d'Interior i no de Benestar Social, o d'algun ministeri similar.

La necessària reforma de les redaccions per fer més atenció als problemes i a les realitats de la nostra societat és el marc per resituar també la cobertura de la immigració.

El regne de la imatge

Sobre la utilització del material gràfic, faré dos comentaris. Un de particular amb projecció general i un de general amb

projecció particular.

El primer és sobre les imatges sobre pasteres, guàrdies civils reconduint els que han enxampat i els morts, tantes vegades els morts a les platges. Són imatges que tenen múltiples lectures i no pretenc lletrejar-les. Només voldria apuntar que la seva proliferació abunda en la imatge descompensada, dramàtica, tràgica de la immigració. No dic que no s'hagin de donar, dic que la quantitat de vegades que es donen suposen un salt qualitatiu en la percepció negativa de la immigració com a problema.

Una altra cosa és que són imatges de cost tan baix com les d'accidents i això, en part, explica la seva proliferació. Particularment quan són d'arxiu.

El segon comentari és gairebé un tòpic en la discussió sobre periodisme i televisió. 'Si no hi ha imatges, no és notícia' i a l'inrevés, perquè, com podem comprovar gairebé diàriament, també és cert que 'si hi ha imatges, és notícia'. Això és una barbaritat que no només es pot aplicar a les pasteres, sinó que regeix per a gairebé qualsevol consell de redacció. És la teorització de l'assentament en la superficialitat dels fets i de les persones. Hem de revisar rigorosament els criteris de noticiabilitat.

Sobre la consecució del material gràfic, voldria fer una altra consideració. En nombroses ocasions, els periodistes gràfics, tant fotògrafs com operadors de càmeres de televisió i el reporter que ha estat al costat d'aquests, han pogut comprovar com la seva presència ha alterat el comportament de les persones presents.

Va ser el cas, durant la cobertura de Ca n'Anglada, d'aquell noi que deia que sortiria aquella nit a matar moros, emeses tantes vegades per TV3 i TVE. O l'episodi dels insults i les bajanades que J.M. va dir a Hafida, una dona marroquina que estava parlant amb periodistes (entre ells un equip de televisió). Segons la crònica d'un dels diaris, (*El Periódico*, 16.7.99) després d'acostar-s'hi va anar així:

Juan Martínez li va dir a Hafida. "Fills de puta, aquí, hi sobreu. Ens preneu la feina i no pagueu impostos, però us donen ajudes, cases i col·legis. Quan no hi hagi cap espanyol a la cua de l'atur, llavors us tocarà a vosaltres"...

I segueix Juan Martínez: "Us heu equivocat i us n'anireu a prendre pel cul, perquè només sou merda."

Hafida contesta: "Merda ho deu ser vostè", i la dona de Juan li diu a ella: "Abans de parlar renta't, que tots feu pudor." "Senyora, que jo em rento cada dia", respon Hafida.

Donar aquesta informació sense tenir en compte ni l'efecte 'incitador' que han tingut les càmeres, ni que el públic fàcilment pot prendre aquests testimonis com a representatius d'un dels grups en conflicte, no em sembla que contribueixi a una descripció acurada de la situació i sí a una agudització de la confrontació.

Passem a la sisena recomanació

Militància periodística: cap a una multiinterculturalitat enriquidora per a tots. La potenciació de les informacions en positiu.

Quan s'observa la realitat i no només a través dels mitjans de comunicació de masses, encara que també a través d'aquests, i es repensen recomanacions que fins aquí s'han expressat, queda una certa recança.

N'hi ha prou amb intentar portar més fonts dels immigrants? N'hi ha prou amb promoure informacions positives i no les negatives? N'hi ha prou amb desplegar un discurs no discriminatori? N'hi ha prou amb intentar que en els conflictes els actors amb poder no imposin el seu discurs? N'hi ha prou que els mitjans siguin mediadors entre la realitat i la societat, que l'expliquin? N'hi ha prou amb aquestes mesures?

L'aplicació efectiva del conjunt de recomanacions exposat seria un gran pas endavant, però penso que no n'hi ha prou. Per tres tipus de raons:

No n'hi ha prou amb voluntarisme, calen estructures internes i externes als mitjans.

La transformació cap a una societat multiintercultural està, com a mínim, tan plena de conflictes com la societat precedent. És més, aquesta és la matèria primera dels mitjans de comunicació i de la transformació. Des que els mitjans en comencen a parlar, ells mateixos es converteixen en actors, perquè el seu discurs afecta el desenvolupament del conflicte.

La neutralitat davant la injustícia no existeix i, per tant, cal una militància permanentment desperta i en evolució.

Anem a pams.

Calen estructures, perquè no n'hi ha prou amb el voluntarisme. Tal com es pot palesar, l'escassa disposició a invertir en més recursos humans, derivada de l'estructura

econòmica dels mitjans, és el factor més destacat entre els vectors que empenyen cap a la simplificació, la trivialització, el sensacionalisme i que tendencialment impedeixen un treball periodístic seriós, en profunditat.

a-1) Cal una instància interna dins els mitjans que contraresti aquesta dinàmica i que vetlli per la qualitat de la producció periodística. No es tracta només d'un defensor del lector, que només actua arran de les queixes dels lectors i té un ínfim marge de maniobra. Es tracta d'una mena de comissió de control de qualitat d'una composició variada (podrien formar-ne part periodistes, sociòlegs, educadors, psicòlegs, antropòlegs, etc.), que pot actuar tant per les queixes com per iniciativa pròpia. Que, per exemple, pot discutir la decisió d'un cap de secció o d'un redactor en cap quan vol enviar el becari que acaba d'arribar a cobrir un tema sobre el qual no ha tingut cap preparació.

No hi ha empreses que no se'ls permet comercialitzar els seus productes sense que passin per un control de qualitat? No hi ha, fins i tot, a la policia, una brigada d'affers interns?

A més, si fos interna seria de més fàcil acceptació per als mitjans, perquè pot fer que les discussions quedin portes endins de tal manera que no s'erosioni la credibilitat del mitjà. Si fos operativa, podria fer menor la crítica pública a la tasca dels mitjans, crítiques que procedeixen tant d'alguns estudis acadèmics com dels propis implicats en els conflictes, per al cas que aquí ens interessa, els immigrants.

a-2) I de fet, tant si és operativa com si no, la universitat ha de prendre part en el procés de crítica de la feina dels mitjans tan constructivament com sigui possible. La constitució de l' Observatori de la Cobertura de Conflictes a la UAB, ara en marxa, té aquest objectiu principal.

a-3) Però també l'alerta de les organitzacions de defensa dels immigrants han de tenir un paper actiu en aquesta crítica. L'eventual erosió de la credibilitat dels mitjans causada per crítiques fonamentades, i la consegüent pèrdua de lectors o d'audiència pot compensar, entre altres, les reticències a invertir més recursos per a una millor informació.

La transformació cap a una societat multiintercultural està, com a mínim, tan plena de conflictes com la societat precedent.

És més, els conflictes són la matèria primera dels *media* i de la transformació social i des que els mitjans en comencen a parlar, es converteixen en actors d'aquests con-

flictives perquè el seu discurs n'afecta el desenvolupament.

Els conflictes hi són perquè hi ha motius perquè hi siguin. Poso com a exemple els conflictes al voltant de la Llei d'estrangeria en vigor i recullo aquí algunes de les crítiques de SOS Racisme:

- Retalla de manera dràstica els drets de les persones immigrades, sobretot els de les irregulars.
- Els estrangers paguen els mateixos impostos que els espanyols, però no es beneficien dels mateixos drets.
- Si es queden sense un contracte de treball, normalment, les persones immigrades perden el dret a viure al país.
- Una persona, pel simple fet de no tenir papers, pot ser privada de llibertat fins a 40 dies, i/o ser expulsada, tot i que porti anys vivint aquí.
- En cas d'expulsió, es pot prohibir una nova entrada per un període que pot arribar a 10 anys.
- Els estrangers irregulars no tenen dret d'associació, reunió, manifestació, sindicació i vaga, tot contravenint la Constitució Espanyola i la Declaració Universal dels Drets Humans.
- Un estranger comunitari pot votar a les eleccions municipals des que s'inscriu al cens, però un extra-comunitari no podrà votar mai.

Tot i que sigui el primer de la classe, un alumne no tindrà dret a accedir al batxillerat, ni a la formació professional, ni a la universitat, si el seu pare es troba en situació irregular.

Si convenim a acceptar que tot això és cert, i ho hauríem

de convenir perquè denuncia la discriminació objectivable que la Llei estableix, la situació dels immigrants no és precisament d'allò més satisfactòria. A més, i en part com a conseqüència de les successives lleis d'estrangeria, segons dades de la mateixa organització, aproximadament un 40% dels immigrants treballa en situació d'explotació laboral.

D'aquests i dels que ara no anomeno, crec que n'hem de parlar extensament.

Per una militància en evolució permanent

En la cobertura de Ca n'Anglada, amb més o menys encert, la majoria dels periodistes va exercir una militància anti-racista enfront de les agressions patides pels marroquins. No s'acaben pas aquí els drets dels immigrants o de les minories, oi?

Els punts destacats en l'apartat anterior, són o no base de conflictes? La neutralitat en aquests casos és, en la pràctica, una posició favorable al conformisme, a la immobilitat, a favor de qui té les de guanyar.

La societat del futur és un projecte obert a l'aportació de tots per al qual ningú té receptes màgiques. Per participar-hi, cal, també des del periodisme, una actitud militant i oberta a la seva evolució permanent.

Les recomanacions no són menyspreables, són útils, però també pot ser necessari canviar-les, perquè l'important és comprendre la lògica dels temps i de les societats, per intervenir-hi i transformar-les.